

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

VI. évfolyam 61. szám

2002 március

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék,,
(Vörösmarty Mihály)

A Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása tagszervezetei: a II., VI., IX. és XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzatok, valamint az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor - hívtatott és hívtatlanul - mindenkit szeretettel vár a Budapest, V. Semmelweis utca 1-3. I. emeleti zeneterembe

Lapunk az interneten: www.magy-orm.axelero.hu honlapon.

Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@axelero.hu

„Őrizd meg a Te népedet békében...”

„Te, aki meghaltál a keresztfán, és legyőzted a halál hatalmát, bocsáss meg a Te elhunyt szolgálóidnak, mikor majd eljössz megítélni azt, amit Te alkottál hiba nélküli kezeggel.”

Keresztfá és feltámadás! Nagypéntek és Húsvét! A kettő elválaszthatatlan. Az életünk is kettős. Az említett két ünnep ebben az évben március végére esik. Ősi örmény szokás szerint a nagy ünnepek másodikon napján az elhunytakról is megemlékeznek. Helyénvaló hát a könyörgés elhunytjainkért is.

Dr. Sasvári László

* * *

Pomogáts Béla

Ady és Erdély

Ady Endre gondolkodását és költészetét, politikai nézeteit és közírói tevékenységét nem lehet Erdély nélkül megérteni. Ő maga a Partium öntudatos szülője, a „vén Szilágy” patriótája, Nagykároly és Zilah neveltje volt. Verseiben és más írásaiban nem egyszer idézte fel szülőföldjének természeti és emberi világát, kultúráját és történelmét. Ennek a szülőföldnek, Érmindszent környékének minden apró mozzanatát a költészet tárgyává, sőt mitikus tárggyá tette. Ahogy sokat idézett versében: a *Séta a bölcső-helyem* körül címűben is. Ebben a versben a hajdan volt Bence (bencés?) kolostor régen elnémult harangját szólaltatta meg újra, a „száraz, szomorú, repedt” Ér, az „ős dicsőségű Kraszna-árok” holt virágaira mutatott, a „truk horda dúlta” Kótó falu legendáját idézte, majd közvetlenül szülőfaluját szólította meg:

„Ez itt a falu, az én falum,
Innen jöttem és ide térek.
Mindszentnek hívják hasztalan,
Mert minden gonosz rajta van,
S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.”

„Átkosnak, fojtónak” érezte történelem alá süllyedt, mindentől elhagyott szülőföldjének életét, ilyennek látta a szilágysági, partiumi tájat, amelyet nem egyszer elátkozott, és még többször dicsőített. Hiszen az „a föl-földobott kő”, amelyhez másik híres versében önmagát hasonlította, nemcsak Magyarországra hullott mindig vissza, hanem közelebről a Szilágyságra is, ahová a költő valami ősi ösztöntől és nem közönséges ragaszkodástól vezérelve Párizsból is, Budapestről is mindig vissza- és visszatért. A szülőföld ilyen módon - sokan beszéltek már erről - Ady költői világában mitikus természetet és jelentőséget kapott; ilyen mitikus költői holdudvar övezte a tágasabban értelmezett szülőföldet is, amelynek a Szilágyság, a Partium csak mintegy elővidéke volt. Erdélyre gondolok, amelyet Ady mindig saját szűkebb hazájának tekintett, kifejezésre juttatva költészetében és prózai vallomásaiban egy „erdélyi patrióta” érzéseit.

A szülőföld iránti hűséget egészítette ki és tette teljessé a családi hagyományok iránt kinyilvánított elkötelezettség. A költő mindig önérzetesen beszélt arról, hogy származása a történelmi Partiumhoz, illetve

Erdélyhez köti. „Az Ady-család - írta 1909-es *Önéletrajzában* - egyébként Szilágyság egyik legrégebbi családjá, ősi fészke Od, Ad, később Diósd, s a terjedelmes Gut-Keled nemzetségből való." Ez volt az apai ág, édesanyját Pásztor Máriának hívták, nagyapja Pásztor Dániel református lelkésznek került Érmindszentre, ahol feleségül vette az egyik gazda: Kabay Gábor leányát. A költő felmenői szinte paraszti sorban élő „hétszilvafás" nemesek voltak, szülőháza inkább paraszti porta, mint nemesi kúria.

Ady ezt az anyai ágat örmény eredetűnek tartotta, *A magyar Pimodán* című 1908-ban keltezett vallomások írásában olvassuk a következőket: „Anyai ágon nagysorig kálvinista pap és tanító az őszám, de Gáboriánoknak hívják őket, s ez gyanús: ezek nem ezeréves magyarok, ezeket nagyobb nyugtalanság hozta el erre, mint az ősmagyar lovasokat. Van is egy tradíció a különös, kenetes foglalkozásokat űző s éppen nem kenetes famíliában, hogy mielőtt Kálvin hite eljött volna Magyarországra, a Gáboriánok örmények és pápisták voltak."

Kétségtelen, hogy Ady külső megjelenésében, különösen arcberendezésében és szemeiben volt valami keleties jellegű. Erről nem csak közismert fotográfiái tanúskodnak, hanem kortársai, így Bölöni György, Czöbel Béla, a festő vagy Pintér Jenő, az irodalomtörténész, aki nagyméretű irodalomtörténeti munkájában (*Magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés*) arról beszélt, hogy valójában Lédának is: „az idegen rassz ötlött legelőször is a szemébe, az érdekes kreol-arc, a cigányos külső, a szemek fekete lobogása", és azt állítja, hogy Ady „bár büszke volt a régi magyarságára, egyik anyai elődjének keleti vérében kereste a maga költői különöségeinek magyarozatát". Érdekes, hogy Illyés Gyula is utal egyik versében a költő külsejének embertani jellegzetességeire: az 1961-ben közre adott *Új versek* című kötetében olvasható *A faj védői* című költeményében, amely ironikus szavakkal utasítja el az úgynevezett „magyar faj" eszméjét, és ennek során a horvát vonásokat viselő Zrínyi Miklósról és Babits Mihályra, a „lengyeles" Szabó Lőrincre, a „mongol" Tamási Áronra, a „fél-kún, fél-román" József Attilára és rögtön a vers első sorában „Ady dült örmény-arcára" hivatkozik.

Kovalovszky Miklós, aki *Emlékezések Ady Endréről* című hatalmas, ötkötetes munkájában a költő életének minden fellelhető adatát összegyűjtötte, tulajdonképpen kétségbe vonja az örmény származás hipotézisét, azt azonban ő is elismeri, hogy Ady megjelenésében keleties vonások voltak felismerhetők, különösen a költő nagy és sötét szemeiben, ezeket összeveti azzal a leírással, amelyet Franz Werfel a Musza Dag védőiről ír; a német írónak csupán egyetlen megállapítását idézem: „Az örmények szeme csaknem mindig nagy, az évezredek fájdalom arcának ijedt, nagy szeme". Kovalovszky kételyeit némiképp ellensúlyozza, hogy ő is elismeri: a költő önmagáról kialakított képében fontos szerepe volt az örmény, egyáltalán a keleti ősről kialakított képzeteknek. Erre utal Ady költészetének számos keleti motívuma is, például a „Jöttem a Gangesz partjáról", „Szent Napkeletnek mártírja vagyok", „Ős Napkelet olyannak álmolta / Amilyen én vagyok" „Bíbor palástban jött Keletről / A rímek ősi hajnalán." , „Szent Kelet vesztett boldogsága" sorok.

Kétségtelen, hogy Ady Endre anyai családjának örmény gyökereit a további kutatásoknak kell felderíteniük, és ezt megállapítva vissza is térhetünk a költő „erdélyiségének" vizsgálatához, ahhoz, hogy valójában hogyan látta és miként ítélte meg Erdély történelmi sorsát és esélyeit.

Ady „erdélyi patriotizmusának" lényeges eleme volt ugyanis az a gondolata, hogy a 19. század fordulóján kétségtelenül társadalmi válságba és a nemzeti önismereti válságba jutott magyarságnak miként kellene megújulnia, miként kellene saját múltjának tanulságait megszívlelnie.

A megújulás érdekében, a történelem csapdájának elkerülése céljából Ady rendre Erdély példáját mutatta fel a tájékozódni kívánó elmék előtt. A Figyelő című folyóiratban 1905-ben megjelent *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című nevezetes vallomások írásában, miközben Kolozsvár nagy szülőttének: Hunyadi Mátyásnak a „napkirályi" emlékét idézte fel, arról beszélt, hogy a történelmi Erdély mindig közelebb állott a nyugati civilizáció eszményeihez és szellemi áramlataihoz, mint a szűkebb értelemben vett Magyarország, sőt, a maga szabadelvűségében és vallási-politikai türelmességében nem egyszer megelőzte a nyugati világot. „Erdély adta nekünk a Napkirályt - írta Ady -, Erdély szerezte a mohácsi veszedelmet, hogy megszabaduljon tőlünk. Neki volt Fráter Györgye, ki tudta, hogy kell a törökkel bánni s távol tartani tarkónktól a simogató német kezét. És Erdély látott elsőnek mélyen be Európába. Jött a nagy égszakadás, jött a protestantizmus és Erdély érezte legjobban, hogy ez lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz. S odakapcsolta magát Európához, lelkébe engedett mindent, ami jött s produkáta a legmerészebb s legmagyartalanabb produkciót: az egészen újat."

Ady Erdélyt állította követendő példának a századforduló nehezen tájékozódó, identitászavarral küszködő magyar közléte elé, és ebben a példaállításban alighanem kettős szándék és tanulság rejlett: egy-

részt meg akarta védeni, a magyarság számára meg akarta tartani Erdélyt, amelyről a kiegyezés korszak kormányainak többsége megfélekedni látszott, amelyet legalábbis gazdaságilag és kulturálisan nem támogatott, minden hathatósabb intézkedés nélkül eltúrta, hogy az erdélyi föld tekintélyes része idegen kézre kerüljön, és az erdélyi magyar, nevezetesen székely népelesleg elhagyva szülőföldjét, idegenben keressen boldogulást. A századvég és a századelő kormányai, hihetetlen történelmi rövidlátással, megfélekeztek a magyar Erdély érdekeiről, nem tettek kísérletet a nemzetiségi kiengesztelődés politikájával, mindössze „sajtórendészeti” kérdésnek tekintették a nagyromán irredenta törekvéseket, nem kezdeményeztek önálló erdélyi gazdaságépítő és telepítési politikát, és többszörös sürgetés ellenére sem hoztak olyan társadalompolitikai intézkedéseket, amelyek támogatták volna az erdélyi magyarságot, és tudatosították volna a magyar impériumra leső veszélyt. Jóllehet kerek félévszázad állott volna rendelkezésükre 1867 és 1918 között annak érdekében, hogy stratégiai megoldást találjanak Erdély nagy történelmi kérdéseire, és valamilyen „svájci” jellegű megoldás révén, amelyet különben Ady barátja és eszmetársa, Jászi Oszkár is javasolt, próbálják rendezni az erdélyi románok és németek jogos követeléseit.

Erdély mint történelmi és kulturális régió szinte eltűnt a századelő Budapesten központosított Magyarországon: az 1867 után helyreállított unió jóformán felszámolta az országrész régi hagyományait és viszonylagos különállását (amelynek fenntartása a svájci jellegű közigazgatási rendezés megalapozása lehetett volna). Ady erősen helytelenítette ezt az állapotot, mint 1908. szeptember 27-én Nagyváradon A *Holnap* című antológiai bemutatkozó ünnepségen tartott előadásában kifejtette, az erdélyi hagyományok elsovadása az egész magyarság kárára történt: „Erdély, a régi Erdély, mindig magyarabb és sokkal európaiabb volt, mint a nyolcfelé osztott és béna Magyarország. Kazinczy fejében sűrűghettek a nagy nevek: Dávid Ferenc, Bethlen, Apáczai Csere, Bolyai, Wesselényi stb. Nagy névsor lenne, de elég ennyi, hogy egy csodálatos, alig érintett titok fátyolához jussunk. Erdély, amely büszke, szabad államként tárgyalt Angolországgal, Franciaországgal, Svédiával, Hollandiával, Lengyelországgal, a birodalmi császársággal, természetesen az ottomán birodalommal, magyar gyűjtőlencséje volt minden európai kulturális sugárnak. Az unió megölte Erdélyt, habár 1867 után még sokáig, pár évtizedig, az erdélyi nyugtalan, csalafinta elme teret kapott politikában, irodalomban, tudományban. Most már nincs Erdély, s emléke sincs kézzelfoghatóan (...) az az Erdély, amely enyhítő körülménye volt Magyarországnak, s ahol Kazinczy Ferenc jól mulatott, nincs többé.”

Ady ugyanakkor Erdély sajátos történelmi és kulturális karakterét állította előtérbe, amelyet különben, a maga szabadelvű hagyományaival, politikai realizmusával érvényes mintának tekintett a nagy etnikai tömbök közé szorított és ezért nemzeti létében mindig is veszélyeztetett magyarság számára. Ennyiben Ady a transzilvánizmus, az „erdélyi gondolat első megfogalmazói közé tartozik, sőt éppen az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* az első azoknak az írásoknak a sorában, amelyek még jóval a trianoni „impériumváltás” és az első világháború előtt a transzilvánista gondolatnak hangot adtak. Nemcsak megelőzte, hanem meg is ihlette azokat a későbbi, már a tízes években fellépő kezdeményezéseket, így Bárd Oszkár 1911-es kolozsvári Haladás című lapját, Kós Károly 1912-es sztánai Kalotaszeget, Egyed Zoltán és Kállay Miklós 1914-es dési Erdélyi Figyelőjét, Sütő Nagy László 1915-ös Kolozsvári Szemléjét és Szentimrei Jenő 1918-as ugyancsak Kolozsváron közreadott Új Erdély című folyóiratát, amelyek Erdély önmagára találását és az erdélyi tradíciók életre keltését sürgették. Ez utóbbi különben „programadó” írásként a költő külön engedélyével a szóbanforgó esszét közölte. Ilyen módon az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* és ennek írója a háborús megpróbáltatások között őrlődő és a trianoni rendezéssel elszakított Erdély magyar szellemi megújulásának ösztönzője lett.

Ady mitikus országrésznek látta Erdélyt, egyszersmind történelmileg veszélyeztetett területnek, hiszen a huszadik század első két évtizedében már tudni lehetett, hogy a bukaresti kormánypolitikát mind erősebb és nyíltabb hódító törekvések vezérlik, és az erdélyi román nacionalista párt vezetőitől sem volt idegen az országrész elszakításának gondolata, habár a nyilvános propagandát fékezte az óvatosság, amellyel a román politikusok viseltettek a budapesti kormánnyal szemben. Ady mindazonáltal az elsők között ismerte fel a magyar Erdélyre leső történelmi végzetet, és már 1905-től kezdve kifejezésre juttatta aggodalmait (miközben azok, akik őt hazafiatlansággal vádolták, könnyűszerrel siklottak át az erdélyi magyarság súlyos helyzetére fölött!)

Igen sok szókimondó és gyötrő publicisztikai írás mutatja ezt, így a Budapesti Napló 1905. január 21-i számában közölt *Elnémult harangok*, a lap május 24-i számában közre adott *Se treasca*, a Huszadik Század című folyóirat 1912. november-decemberi számában megjelent *S ha Erdélyt elveszik*, a Nyugat 1915 augusztusi számában olvasható *A magyarság háza*, a Világ 1915. július 25-i számában írott *Lenn, Erdély*

földjén és más hasonló írásai, ezek mind annak a történelmi szorongásnak adnak hangot, amelyet a költő érzett szülőföldjének várható sorsa miatt. Jellemző dolog, hogy ezek az írások Ady Endre publicisztikai műveinek kritikai kiadásában sem kaptak helyet, minthogy állítólag „sértették egy szomszédos nép érzékenységét.”

(A második részt következő számunkban közöljük.)

* * *

Ady Endre:

Ismeretlen Korvin-kodex margójára.

(*Sírás és panaszkodás*)

(*részlet*)

„Úgy gondolom, meg kellene próbálni Kazinczyval Erdélyből kiásni, ha élt s megtermékenyíteni, megszorítani azt a magyar típust, mely nem medve, holott Erdélyben több a medve. Ha száz évvel hátrább cammogunk és csak cammogunk és újat nem tudunk adni, hacsak ha nem antikulturálisat, mi lesz velünk? Nem elég, ha vannak Apáczai Csere Jánosok, ha nem mély a néplélek, hiába dobjuk bele a métermázsás követ is, nem fröccsen fel a víz egy méternyire sem. Csakugyan mi vagyunk azok, akiknek nem jutott a nemesebb fajok szükséges szenzibilitásából? Erdély mást bizonyít, próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.”

* * *

Az örmények és a pénz - milyen örmények és milyen pénz?

Keseregjünk-e vagy felháborodjunk?

Az örmény származású közösségeket régóta foglalkoztatja a kérdés, különösen azóta, hogy a Népszabadság február 7-i száma első oldalon közölte az Állami Számvevőszék megállapításait, amelyeket az Országos Örmény Önkormányzatnál (OÖÖ) folytatott vizsgálatból szűrték le.

Idézzük: „...a testület például nem tudott elszámolni az 1996-ban egyszeri állami vagyonjuttatásként kapott részvényekkel. Az biztos, hogy a pakettet 1997-ben eladták, s abból diszkont kincstárjegyeket vásároltak, ám 1999-ben már semmilyen értékpapír nem volt a testület birtokában, s a nyilvántartások ezzel kapcsolatos gazdasági eseményt (vétel, eladás, árfolyamvesztés vagy nyereség) sem regisztráltak. Az ÁSZ a gazdálkodási fegyelem súlyos megsértése miatt az önkormányzat elnökének felelősségét is felvette.”

Minket, örmény származású magyarokat - tudjuk, szándékolatlanul - de sért a híradás címe: „az örmények rosszul bántak a pénzzel”. (A legkevésbé sem az a baj, hogy a Népszabadság ír a dologról! Épp ellenkezőleg...)

Ezután más lapból megtudtuk, hogy az ÁSZ illetékes ügyészséghez fordult panaszával, miután a rendőrség feljelentésük ellenére sem indított nyomozást hanyag kezelés miatt, hanem továbbküldte az ügyet az APEH Bűnügyi Igazgatóságához: megítélhető-e a számviteli fegyelem megsértése? „Érthető” : ha az ÁSZ több mint tízmilliós hiány miatt feljelent, akkor előbb meg kell vizsgálni, hogy hiányzik-e az a tízmillió, amelyet nem találnak...

Végülis örülhetnénk: fény derül arra, hogy valahol, valami nincs rendben.

De kik ezek „az” örmények, akik tíz milliót kézen-közön elhánynak?

Örüljünk, vagy keseregjünk? Hiszen „mi már szóltunk”! Magánszemélyek, önkormányzati képviselők és civil szervezetek évek óta jelezték már, hogy valami nincs, nagyon nincs rendben az Országos Örmény Önkormányzat működése körül. 1998 március 2-i dátummal *dr. Issekutz Sarolta* örmény kisebbségi képviselő (visszaigazoltan) juttatott el beadványt a Köztársasági Elnöki-, a Miniszterelnöki-, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalba, a Belügy- és Igazságügyi Minisztériumokba, a Kisebbségi Ombudsmanhoz, a Legfőbb Ügyészséghez, az ÁSZ-hoz, stb. Mondhatni, válasz, főként pedig érdemi válasz nélkül.

Aján Gergely, a Siófoki Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke (akit 1999 januárjában - majdnem egyetlenként a hazai, ú.n. történelmi örménység képviselői közül, ám a harmadik legtöbb szavazattal - beválasztottak az országos önkormányzat tagjai közé), megelégedve az OÖÖ elnöke, *Avanesian Alex* és szűk csoportja ügyködését, már 1999 augusztus 15-i dátummal ezt írta:

„Ez évben az OÖÖ a magyar államtól 26 millió Ft támogatást kap, különböző jogcímenek. Mire költik el ezt a hatalmas összeget? /.../ Mit és kiket képviselnek az elnökségben túlsúlyban lévő, Szovjetunióból betelepült örmények? Csak nem az elnök úr bebetonozását és magyarörmény-ellenes határozatainak biztosítását? /.../

Miért mondtak le azok a magyar-örmény fiatalok, akik nemcsak pénzügyi előkészítő bizottsági tagságukról, de országos mandátumukról is lemondtak?"

Hasonló tartalommal, kérdésekkel fordult Aján Gergely a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal (NEKH) akkori elnökéhez, *Doncsev Tosóhoz*: „Éves, jóváhagyott munkaterv nincsen! Nincsenek munkabizottságok! Egyáltalában szervezett tevékenység nincsen. Az elnökségnek éves ülésrendje nincsen. Az elnökség összehívása spontán, rendszertelenül történik. Az elnökségi ülésekről jegyzőkönyvek nem készülnek, az elnökség tagjai nem kapják kézhez.

Nagy nehézségek árán megalakítottunk egy pénzügyi előkészítő bizottságot, amelyből három tag, amikor belenézett a kialakított pénzügyi körülményekbe és összetűzésbe került az elnök úrral, nemcsak a pénzügyi bizottsági tagságról, hanem az országos elnökségi tagságról is lemondott!

Az elnök, Avanesian Alex úr a lemondások után olyan ülést hívott össze, amire én meghívót sem kaptam, mivel ezt megelőzően bíráltam az 1999-es költségvetés silány és tartalmatlan tervezetét..." (Mindkét írás nyílt levélként megjelent az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetekben - a kulturális egyesület lapja 1999 szept. ill. okt. számában).

Az anomáliák, sőt, vélhető törvénytelenések ügyében még ugyancsak 1999-ben 6 szervezet írt feljelentést a Fővárosi Főügyészséghez, ezt 2000-ben megsürgették, majd 2001-ben ismét... A kisebbségi ombudsman 1997-től, a NEKH elnöke 1998-tól szinte évenként kapott jelzést. A siófoki Aján Gergely 1998-ban is, 1999-ben is vizsgálatra kérte az ÁSZ-t.

Örülhetünk (?), hogy ez 2001-ben végre megtörtént.

Az elmúlt napokban, az ÁSZ-jelentésre hivatkozva dr. Issekutz Sarolta, mint az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnöke, ismételt levélben kérte a kisebbségi ombudsmant, hogy szíveskedjék vizsgálatot indítani. Idézzük:

„Évek óta jeleztük minden fórumon, így t. Kisebbségi Biztos Úrnál is a törvénytiségek sorozatát, a pénzügyi anarchiát, sajnos eredménytelenül. Emiatt egyébként 1999-ben az újonnan alakult Országos Örmény Önkormányzat teljes Pénzügyi Bizottsága lemondott, sőt, mandátumát is visszaadta. Azóta sem történt semmi a törvényes működés helyreállítása érdekében.../.../

Tisztelettel kérjük, hogy a hazai örmény közösség jó hírre érdekében Avanesian Alex elnök ellen a büntetőeljárást megindítani szíveskedjék."

Feljelentések, beadványok és kérelmek sorolásán túl említsünk valamit, hisz talán kevésbé világos a közvélemény előtt: ki kicsoda? Honnan vannak örmények, örmény származásuk Magyarországon? Az 1993-as Törvény a Nemzeti és Etnikai Kisebbségekről megállapítja, hogy nemzetiség az a népcsoport, amely legalább száz éve él Magyarországon.

Több mint 300 éve települtek be menekült örmények az Erdélyi Fejedelemségbe; lettek aztán magyar anyanyelvűvé, mindig őrizve örmény származásuk tudatát. Eredeti szakmaik, az ipar és kereskedés tisztességes művelésével vívtak ki jó nevet a magyarság körében. Adták aztán a magyar nemzetnek Kiss Ernő és Lázár Vilmos aradi vértanút, Hollósy Simon festőművészt, Csiky Gergely drámaíró, kiegyezéskori minisztereket, Korbuly Bogdánt, a kolozsvári színház intendánsát, az Ady által kedvelt irodalmár Zubolyt, stb., számos közéleti, gazdasági, művészeti, szellemi kiválóságot is.

Röviden: általuk - a három évszázada itt élők által - lehet nemzeti kisebbségi az is, aki néhány évtizede vándorolt be Szovjet-Örményországból, másként csak „bevándorolt" státusza lehetne, akár a távolkeletieknek, akik pedig, ugye, sokkal-sokkal többen vannak...

Visszatérünk az eredeti kérdésre: keseregjünk-e vagy felháborodjunk?

Keseregjünk? Hiszen az évszázadok óta itt élő, örmény gyökerű magyarok, a történelmi örménység jó nevét piszkítják be azok, akik mindent kisajátítva, mint „az" örmények szerepelnek. Több „színben" is szerepelnek. Például az 1998-as önkormányzati választások előtt folyvást a két aradi vértanúra hivatkoztak, majd miután megszerezték a stallumot, kezdték „elhatárolódni": aki nem tud örményül, az nem is örmény... talán az Olvasók még emlékeznek ezekre a csúsztatásokra.

Aztán jött a további kirekesztődsi... S aki ma nem tud tíz millió forinttal (közpénzzel) elszámolni, annak kedvenc hivatkozása, hogy „etnobiznisz" folyik.

Felháborodjunk? Hiszen a törvénytelenésekre hiába igyekeztünk felhívni az illetékesek figyelmét. Hiszen, ha efféle témában, a hazai örménységet érintő kérdésekben a média bármikor is megkérdezett valakit, az csakis a már említett, s most elszámolni nem tudó országos elnök, Avanesian Alex volt.

Mi, magyarörmények pedig itt vagyunk, meg lehet kérdezni minket. És itt is leszünk, a szülőföldünkön, magyar anyanyelvű és érzelmű állampolgárokként, akiket sért, ha összerosznak bennünket az elkövetőkkel.

Bizony, meg lehetne hallgatni olykor a mi szavunkat is. Még akkor is, ha elmagyarosodtunk.
2002. február 15.

id. Aján Gergely Gergely

Siófoki Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke

Fancsali János

Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke

dr. Issekutz Sarolta

Bp. II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkorm. elnöke

Szongoth Gábor

Bp. XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkorm. elnöke

Dávid Csaba

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

A fenti szöveg általunk rövidített változata „Milyen örmények, milyen pénz?” címen megjelent a Népszabadság március 1-i, pénteki számában.

* * *

Egy szaros tehén bepiszkolja az egész csordát!

(erdélyi örmény közmondás, örményül:)

Meg khákhod govmé gilozne éz polor csurdán!

* * *

Vizi E. Szilveszter

Issekutz Béla

(1886-1997)

ISSEKUTZ BÉLA, a modern magyar gyógyszerkutatás megalapítója, egy iskola megteremtője, a XX. századi magyar kísérletes orvostudomány egyik legjelentősebb személyisége. Azt hirdette, hogy a jó kutató „a titkot csikarja ki a természettől”, mint a jó kőműves, téglát téglára halmoz, sokat dolgozik.

Életútja

Erdélyben, Kőhalmon született 1886-ban. 1908-ban végezte el az orvosi egyetemet Kolozsvárott. Harmadéves medikus korában az egyetem Kísérletes Gyógyszerhatástan és Gyógyszerismeret Intézetében, JAKABHÁZY ZSIGMOND professzor mellett gyakornok lett. Az intézeti könyvtár rendezése során az egyébként kíváncsi természetű fiatalember egy, a szintetizált kémiai anyagok gyógyhatásáról szóló német nyelvű könyvre bukkant. Elolvasta és elhatározta, hogy kora divatjától eltérően, amely a „füben-fában orvosság” alapelveire épült, a növényi kivonatú gyógyszerek, teák, főzetek helyett ő a legmodernebb kutatási irányt követi, és a vegyészek által előállított vegyületek terápiás hatásait kezdi el kutatni.

Főnöke, JAKABHÁZY ZSIGMOND Lipszében BÖHM-nél, majd Strasbourgan SCHMIEDEBERG-NÉL és Grazban MOELLERNÉL töltött éveket, elsajátítva a szakterület legnagyobb alakjaitól a gyógyszerkutatás új elgondolásait. ISSEKUTZ BÉLA tőle tanult, sőt szoros rokoni kapcsolatba került mesterével, hiszen leányát, JAKABHÁZY MÁRIÁT vette feleségül.

1913-ban jelent meg *A gyógyszerismeret tankönyve*, melynek szerzői: JAKABHÁZY ZSIGMOND egyetemi tanár és ISSEKUTZ BÉLA egyetemi tanársegéd. Ebben az évben nevezték ki a gyógyszerismeret nyilvános rendes tanárává, és 1914-ben a kísérletes gyógyszer-tan és az újabb gyógyszerek magántaná-

rává. 1914-ben, mint nyilvános rendkívüli tanár oktatta a gyógyszeriant. 1919-ben már rendkívüli egyetemi tanár, amikor Erdély elvesztése után a Károlyi-kormány nevezte ki tanszékvezetővé. A magyar kormány 1920 januárjában először Debrecenbe küldte, majd ősszel került Budapestre, ahol a kolozsvári és pozsonyi menekült egyetemen folytatta működését. Budapesten először a Chinoin gyógyszergyárban kapott kis laboratóriumot, ZECHMEISTER LÁSZLÓVAL és FÖLDI ZOLTÁNNAL kezdett el dolgozni. Orvostanhallgatók részére Budán, a Szegényház utcai iskola épületében, amelyet átalakítottak, kezdte meg gyógyszerantani és kórélettani előadásait. Gyógyszerészeknek gyógyszerismeretet adott elő. Az 1921. évi XXV. törvénycikk Szeged városának egyetemet biztosított, így a kolozsvári egyetem tulajdonképpen Szegedre került. Kolozsvárról a két JANCsó MIKLÓS, apa és fia, PURJESZ BÉLA, VESZPRÉMI DEZSÓ, JENEY ENDRE, REINBOLD BÉLA, DÁVID LAJOS és ISSEKUTZ BÉLA már Szegeden dolgoztak. 1921. október 10-én megnyitották az egyetemet és 12-én elhangzottak az első előadások. Itt került hozzá az ifjabb JANCsó MIKLÓS, a kedvenc tanítvány, aki APÁTHY ISTVÁNTÓL tanulta a szövettani festési eljárásokat. Itt bizonyította be, hogy az inzulin a máj szénhidrát-anyagcseréjére fejt ki hatását, ő dolgozta ki a perfúziós izolált máj módszerét. 1925-ben, mint az egyetem dékánja meggyőzte a mindig egyetembarát SOMOGYI SZILVESZTER polgármestert, hogy most már tovább kell fejleszteni az egyetemet: végleges épületek, modern klinikák épüljenek. KLEBELSBERG KUNÓ támogatásával, aki Szeged országgyűlési képviselője is volt, a terv megvalósult. 1927-ben REINBOLD BÉLA, az orvosvegytan professzora, az egyetem rektorának váratlan halála után Issekutz lett a rektor. Erről így ír: *"Igen nagy megértésre találtam Magyar Zoltán miniszteri tanácsosnál, az egyetemi ügyosztály vezetőjénél. Javaslatunkra pályázatot írtak ki a Fogadalmi templom környékének rendezésére és a Dóm tér olyan kialakítására, hogy a tér északi és nyugati oldalát a vegytani, ill. az orvoskari intézetek, a délit pedig a templom foglalja el."* Két év múlva már elkészült az egész Dóm tér, mely gyönyörű keretül szolgál a szegedi ünnepi játékoknak is.

A szegedi egyetemnek két évig dékánja, egy évig rektora volt. Kevesen tudják, hogy fontos szerepet játszott SZENT-GYÖRGYI ALBERT hazahívásában. Erről HAJDUSKA ISTVÁNNAK *A magyar gyógyszerek, magyar kutatók* című könyvében így nyilatkozott:

"Nagyon szerettem teniszezni. A BBTE sportklub pályájára jártam játszani. Egy alkalommal megismerkedtem az egyesület díszelnökével: Demény Károllyal, akinek a lánya Szent-Györgyi Albert felesége volt. Az 1927-28-as tanév alatt villamos szerencsétlenség érte a szegedi egyetem akkori jogászrektorát, s meghalt. Decemberben engem választottak utódává. Két hónap múlva elhunyt az orvoskémiai tanszék vezető professzora. Nyomban megkezdtem az akciót Szent-Györgyi Albert hazahívására. Fölajánlottam a tanszéket. Elfogadta. Csupán azt kérte, még egy esztendeig hadd időzhessen az Amerikai Egyesült Államokban, mert fontos kísérletsorozatát szeretné még befejezni. Természetesen beleegyeztünk. Egy évig magam helyettesítettem. 1931-ben érkezett haza. Magával hozott egy erősen redukált anyagot, amelyet a mellékveséből állított elő. Már Szegeden végzett kísérleteiből megállapította, hogy ez a C-vitaminnal azonos."

Ezután kezdte el kutatni, milyen forrást találhatna a C-vitamin nagybani előállítására. Szerencsés kézzel a zöldpaprikához nyúlt. Néhány nap alatt megállapította, hogy a zöldpaprika könnyen előállítható alakban s nagy mennyiségben tartalmaz C-vitamint, amelyet aszkorbinsavnak nevezett el. Ezt a vegyületet az intézetben 1934-ben már kilószámra állította elő."

1939-ben jött fel Budapestre, ahol az egyetem gyógyszerismeret tanszékének vezetője lett. 1939-1962 között a gyógyszeriant tanszékvezető egyetemi tanára, közben az MTA 1939-ben megválasztotta levelező, majd 1945-ben rendes tagjává. A Pázmány Péter Egyetemen 1942-44 között az orvoskar dékánja. 1945-60 között tudományos rektorhelyettese volt. 1952-ben Kossuth díjjal tüntették ki, megkapta a Semmelweis- és Jancsó- emlékérmét is. A Magyar Népköztársaság Érdemrend V. fokozata, a Munka Érdemrend (1956-62), ennek arany fokozata (1966) és a Magyar Népköztársaság Zászlórendje (1976) jelzik munkájának hivatalos megbecsülését. A Magyar Farmakológiai Társaság elnöke, majd haláláig tiszteletbeli elnöke volt.

Még Szegeden történt, hogy a Richter gyógyszergyár felkérésére a kloroformot és az étert hasonlította össze, megvizsgálta, nem mérgezőbbek-e, mint a külföldiek? Ezzel tulajdonképpen bioekvivalencia vizsgálatot végzett. Az évszázad elején magyar orvosok bizalmatlanok voltak a magyar készítményekkel szemben, a hazai hagyományokhoz híven azon a véleményen voltak, hogy a külföldi a jobb! A betegek is a német meg a svájci készítményekre esküdtek. Egy kedves, de ISSEKUTZ BÉLÁRA jellemző történet, amely a kor, a 20-as, 30-as évek sajátossága is, és amelyet ő mesélt el egy interjúja alkalmából. Egy te-

kintélyes és népszerű orvosprofesszor kijelentette: ő elvből nem használ magyar gyógyszert. A jelenlevő ISSEKUTZ szelíden érdeklődött: „Ugyan mit szólna ahhoz, professzor úr, ha betegek elhatároznák, hogy ők pedig elvi okokból nem kezeltek magukat magyar orvosokkal?”

Részt vett a Chinoin szintetikus úton előállított első új gyógyszerének, a Novatropinnak kifejlesztésében. Ezt a homatropinnak metil-nitráttal, később metil-bromiddal való reagáltatásával állították elő. Az első világháború kezdetén ISSEKUTZ BÉLA kutatásai eredményeképpen azt javasolta, hogy kombinálják a novatropint és a papaverint. Ez a Troparin néven forgalomba hozott első Chinoin-készítmény, amely diadallal tört be Európa piacaira is. Ez a megoldás lett bel- és külföldön egyaránt a prototípusa a simaizomgörcsöt oldó gyógyszerkombinációknak.

Budapesti működése alatt főleg a Chinoin gyár vegyészeivel működött együtt. Az eredeti magyar gyógyszerek előállítása terén az áttörés, a döntő fordulat azonban három év múlva következett be a vizelethajtó Novurit felfedezésével. A felfedezésben FÖLDI, a Chinoin vegyésze a társa. Zemplén tanítvány FÖLDI ZOLTÁN és kollégája MÁRKUS, a külföldön használatos vizelethajtó Salygran példájából kiindulva, öt új, higanytartalmú szerves vegyületet állított elő. ISSEKUTZ BÉLA végezte a farmakológiai vizsgálatokat. Megállapította, hogy hatásosak, sőt felfedezte, ha az új vegyületet a teofillinnel házasítja, akkor az eredményességét a tízszeresére fokozhatja. Így született meg a Novurit. Ennek a mintájára csakhamar az összes külföldi készítményt, így a Salyrgant is kombinálták teofillinnel. Közben újabb megállapításokra jutott. A kombináció eredménye, hogy a higanyos húgyhajtók helyi izgató hatása megszűnt. A Novurit után következett 1959-ben a ma is használt Hypothiazid felfedezése. Kedvencével, a több nyelvet beszélő munkatársával, VEREBÉLY NADINNAL, a híres sebész lányával dolgoztak együtt. A kísérlethez a Chinoinban szintetizált, negyvenkilenc egymáshoz hasonló vegyületből válogatták ki a legmegfelelőbbet. A fantasztikus nemzetközi versenyre volt jellemző, hogy úgyszólván ugyanazon időben három gyár hozta ki - egy amerikai, egy svájci és a magyar - a hasonló vegyületet.

Az ország első és azóta is egyetlen Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetét 1952-ben alapították. DOBI ISTVÁN, az Elnöki Tanács akkori elnöke írta alá az alapító okiratot. 1954-ben RUSZNYÁK ISTVÁN, az Akadémia akkori elnöke, intézeti igazgatói, TÖRŐ IMRE professzor, az Akadémia akkori V. (Orvosi) Osztályának titkára osztályvezetői és ISSEKUTZ BÉLA professzor, az V. Orvosi Osztály egykori nagy öregje, szintén osztályvezetői kinevezést kapott.

Nyolcvanegy éves volt, amikor elkezdett dolgozni az 1968-ban megjelent művén, amelynek címe: *id. Jancsó Miklós és ifj. Jancsó Miklós, a két orvostudós*. ISSEKUTZ BÉLA a tanítványai közül ifj. JANCsó MIKLÓST tartotta olyan géniuszának, mint SZENT-GYÖRGYI ALBERT. Többször javasolta JANCsó MIKLÓST Nobel-díjra.

Kevesen tudták, hogy ISSEKUTZ kiváló sakkozó volt, a magyar levelezési sakkválogatott tagja, és nyugdíjasan egyre több időt szentelt kedvenc szellemi sportjának.

Utolsó éveiben SZENT-GYÖRGYI ALBERTHEZ hasonlóan a rákkal kezdett el foglalkozni. Elgondolásait az 1969-ben megjelent könyvben (*The Chemotherapy of Cancer*), az Akadémia Könyvkiadó gondozásában jelentette meg. Nagy nemzetközi keresztes hadjáratot hirdetett, a polcokon lévő fellelhető összes kémiai anyagnak a megvizsgálásával gondolt rálelni a rák gyógyszerére. A könyvének már nem volt semmilyen visszhangja. Ez elkedvetlenítette. Nem vette figyelembe, hogy a világ megint megváltozott. Ahogy a századforduló első évtizedeiben a kémiai indíttatású, tehát a vegyészek által előállított kémiai anyagokhoz kellett biológiai hatást találni, e könyve megírásakor már megváltozott a világ: a felfedezett biológiai hatáshoz kerestek kémiai anyagokat. Ezt a nézetet képviselte utóda, KNOLL JÓZSEF. De ez már egy másik történet.

(*Híres magyar orvosok - Galenus, Budapest, 2000*)

* * *

Március 15:

1848

Sok-sok leírásból, köztük elsősorban Petőfi Sándor naplójából, Jókai Mórtól tudjuk, mi történt ezen a napon. Sorbavették azokat az eseményeket, amelyekben személyesen részt vettek.

Márpedig mindenben részt vettek. Leírták a kora délelőtti jeleneteket a Pilwax Kávéházban, a híres eseményt, hogy miként nyomtatták ki - cenzori engedély nélkül - a Nemzeti dalt és a Tizenkét pontot, a szabad magyar sajtó első két, tavaszt hozó fecskéjét Landerer és Heckenast nyomdájában, a Múzeum-ker-

ti nagygyűlést (ma így mondanánk), ahol a Nemzeti dal refrénjét már az egész tömeg mondotta a költővel együtt, a délutáni eseményeket, Táncsics kiszabadítását, a Helytartótanács ülésére behatoló (azaz: nyilvánosságot, nyilvános döntéseket követelő) tömeg viselkedését, egészen az esti, Nemzeti Színház-beli előadásig.

Vértelen forradalom volt, Széchenyi még gúnyolódott is, hogy „esernyős forradalom” ... (A huszadik század vége itt-ott megismételte ezt a csodás, össznépi hangulatot: volt „szegfűs forradalom”, volt „bársonyos forradalom” ... Ilyen értelemben 1848 március 15. példát adott az egész, későbbi Európának: nem csupán július 14. lehetséges, lövésekkel, rohammal és a Bastille lerombolásával; nem csupán október 23. lehetséges, állami orvlövészekkel és órák alatt az egész városra kiterjedő tűzharccal, idegen tankok behatolásával...)

Méltán vagyunk büszkéek 1848 március 15-re. Ők, az akkori márciusi fiatalok „csináltak meg minket”. Azok az emberek határozták meg új nemzettudatunkat, amely más, modernebb, konstruktívabb, mint volt 1848 előtt.

Nem véletlen, hogy március 15-e másfél évszázadon át mindig a legnagyobb nemzeti ünnepként élt a magyar köztudatban, a nemzeti közérzelemben. Most, hogy hivatalos állami ünneppé vált, méltó helyet kapott a naptárban. Adja Isten, hogy a hivatalos ünneppé válás, az ezzel járó „kötelező” iskolai ünnepélyek, az aktuálpolitikára sandító szónoklatok ne sorvasszák el az emléket. Adja Isten, hogy az akkor, ott jelenlévő és tevékeny emberek ne váljanak rideg bronzszoborrá. Ha már másfél évszázadon át - hol így, hol úgy - hiába igyekezett a mindenkori hatalom jégbe merevíteni, szoborrá tenni azokat az élő embereket (lásd a hivatalos kisajátítás elleni gyönyörű tiltakozást például Babits Mihály Petőfi koszorúi című versében), akkor most adja Isten, hogy március 15-e maradjon minden rendű, rangú és származású magyar március 15-éje.

Élő, értelmesen lázadó, s főként tisztességes - igen, ismételjük, mert nagyon fontos: tisztességes - emberek voltak azok, akik 1848 március 15-én „megcsinálták” az új, modern, magyar nemzettudatot.

Hogy miként? Először is: ők aznap délelőtt, a Pilwaxban nem azt határozták el, hogy „gyerünk történelmet csinálni!”, hanem tették, amit becsületesnek éreztek. Másodszor is: ugyanez. Harmadszor is: ugyanez.

Jókai Mór szavaival idézünk fel most néhány pillanatot.

(Részlet a *Tengerszemű hölgy* c. regényből, amely először 1890-ben jelent meg; érdekesség; hogy a könyv sorrendben négy angol, egy dán, két horvát, egy lengyel és egy lett, valamint két német kiadást is megért. Az idézett részlet március 15-én játszódik. A szövegben felvillanó „Gertrúd királyné” pedig nem más, mint Laborfalvi Róza, a Nemzeti Színház művésznője, épp március 15. következtében Jókai felesége.)

„- Hát az a bécsi német, akit mi annyit szidalmazunk, íme vérit tudja ontani a szabadságért; és mi, dicsekedő magyarok ülünk a kályhasutban! ” - kiáltá elkeseredve Petőfi.

Nem kérvényezünk többet az országgyűléshez: ez süket! Kiáltunk a nemzethez: az meghallja.

Ekkor írta meg a „Talpra magyar”-t.

Korán reggel, még lámpavilágnál jöttünk össze négyen az én szobámban: Petőfi, Vasváry Pál, Bu lyovszky Gyula és én.

Társaim engem bíztak meg, hogy fogalmazzam a pesti pontokat népszerű, mindenki által egyszerre megérthető, rövid modorban. Amíg én azzal elkészültem, afölött vitáztak, hogy hát azután mi lesz? - A leghevesebb volt közöttük Vasváry Pál. Hatalmas, ifjú atlétai alak. A kezében volt egy törpálca, agancsfogantyúval, azzal hadonázott, amíg egyszer a meglódult tör kiguvadt a hüvelyéből s egyet malmozva a levegőben, keresztül repült a fejem fölött, a hegyével a falba fúródva.

„Szerencsés omen!” kiálta Petőfi.

A kiáltvány készen volt; siettünk ki az utcára. Az „asszony”-nak nem szóltunk semmit. Mindegyikünk-nél volt fegyver: én azt a híres párbajelintező duplámot dugtam a zsebembe.

A többi úgyis untig tudja már mindenki. Hogy kezdődött, hogy nőtt meg az emberlavina? Milyen szónoklatot tartottunk a piacon?

De nem elég a beszéd: tenni is kell valamit.

Legelső tett legyen a szabad sajtó gyakorlatba vétele.

A tizenkét pesti pontot és a kiáltványt a nemzethez; meg a „Talpra magyar”-t kinyomatjuk a cenzor engedélye nélkül.

A Landerer és Heckenast nyomda lett megtisztelve az erőszakolt dicsőséggel.

A nyomdásznak, természetesen, hatósági engedély nélkül valamit kinyomtatni nem volt szabad. Magunk gyürkőztünk neki és dolgoztunk a kézi sajtón. A betűszedőt, aki az első szabad szót kiszedte, „Potemkin”-nek hitták.

Amíg Irinyi és a többi fiatal író a sajtónál dolgozott, azalatt az én feladatomból volt a Hatvani-utcát egész hosszában megtöltő közönséget szónoklattal tartani. Nem tudom én, hol vettem? Jött magától.

Az én kedves hű kortársam, Szontágh Pál még most is idézget egy-egy égdöngető frázist, amit akkor hallott tőlem s mégsem felejtett el.

„...nem! hazámfi, nem az az igazi hős, aki meg tud halni a hazáért; hanem aki ölni tud a hazáért: ez az igazi hős!”

Ilyeneket mondogattam én akkor!

Eközben elkezdett esni az eső, ez a legreakcionáriusabb ellensége minden forradalomnak. - Az én népem az sem széleszté el. - Azonban az egész utca megtelt egyszerre kifeszített esernyőkkel.

- Ej, urak! - mennydörögtem én onnan az utcai szegletkőrül. - Ha már az esőcseppek ellen is ernyőt húztok fel; hát ha nemsokára golyók fognak hullani, az ellen mit feszítetek ki?

Csak akkor vettem észre, hogy nem csupán urak vannak körülöttem, hanem hölgyek is. Egypár közülük egészen odafurakodott a közelembe.

Az egyikben felismertem „Gertrúd királynét” .

Fején tollas kalap volt, nagy pálmavirágos persa shawlba volt burkolva. Kalap és öltöny ázott.

Már találkoztam vele egypárszor Szigligetiéknél.

Felszólítottam a hölgyeket, hogy menjenek haza, itt mind összeáznak s még egyéb véletlen is történhet velük.

- Értünk se nagyobb kár, mint önökért - volt rá a válasz.

Meg akarták várni, míg a nyomtatványok elkészülnek.

Nemsokára előtámadt Irinyi a nyomdaablakban. Hogy az ajtón lehessen kijönni, arról szó sem volt. Kezében tartá a szabad sajtó legelső nyomtatványait.

Azt a jelenetet - ah, azt nem tudom leírni, mikor a legelső szabad lapok kézről kézre lettek adva. „Szabadság! Szabadság!” Te első napsugara egy új, jobb századnak. Te kezdő betűje az Evangéliumnak! Lát-hatóvá téve egy papírlapon. A szabad sajtónak: a paradicsomi mindent tudás fájának legelső gyümölcse. - Minő tombolás támadt, mikor ezt a tiltott gyümölcsöt kapkodták! Milyen Galilei-rugás volt ez ennek a földtekének!

Hej, te sajtószabadság! Te hétfejű sárkány! De sokszor megharaptál azóta! De én mégis áldom azt az órát, amelyben a tojásból kikelni láttalak! és segítettem is benne.

A kezdő betű tehát le volt írva. - De még csak a kezdő betű.

Fiatal írók, diákok, ügyvédek, heves fejű népek csoportosultak a láthatatlan zászló körül: hol van még az egész nemzet? Hogyan hódítja azt meg az „ige”?

/.../

Az is szép jelenet volt. A városház terme zsúfolásig tömve: aki beszélni volt hivatva: a zöld asztalra állt fel s aztán ott is maradt, úgy, hogy utoljára az egész magisztrátus, a vármegye, meg az én társaim mind az asztal tetején álltunk. - A láng terjedt! - A polgármester, a derék Rottenbiller a város erkélyéről hirdeté ki az ezerfejű sokaságnak, hogy Pest városa magáévá teszi a tizenkét pontot. Ezzel aztán a lavina magával ragadta a polgárságot is. - De még azzal nem volt vége. Délután özönlött az utcára a munkások tömege s valahonnan zászlót is kerítettek, a három szent szó felirattal: „Szabadság, egyenlőség, testvériség!” S a zászló oly csodalény, mely mindig előre akar menni.

* * *

1%

1%

1%

1%

Közeledik az adóbevallás ideje... A törvény szerint személyi jövedelem-adónk (kétszer) egy százalékát erre jogosult, bejegyzett egyházaknak, közintézményeknek, civil szervezeteknek, egyesületeknek ajánlhatjuk.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület jogosult arra, hogy személyi jövedelem-adónk 1 %-át az EÖGYKE-nek ajánlhassuk.

Öt éve működő Egyesületünknek így lehetősége nyílik, hogy működésünk anyagi nehézségeit részben megoldjuk. Meggyőződésünk, hogy az EÖGYKE kezdettől fogva nyitott könyvként működik, hiszen minden lépésünkről rendszeresen beszámolunk az Erdélyi Örmény Gyökerek - Füzetek hasábjain. Akik részt vesznek programjainkon meggyőződhetnek arról, hogy a tagdíjat, adományokat, a pályázatok során kis hányadban elért támogatásokat kizárólag kulturális és hitéleti identitásörzésünkre, hagyományaink ápolására, a magyarörmény társasági élet, a közösség megteremtésére, jobbítására fordítjuk. Kérjük, hogy jövedelemadója bevallásakor gondoljon Kulturális Egyesületünkre - ezáltal önmagára is. Hiszen tagságunk azért dolgozik, hogy magyarörmény közösségünk céljait megvalósítsa, örmény gyökereink tárgyi és szellemi kultúráját megőrizze, átadja gyermekeinknek, unokáinknak - az utóknak. Tartozunk ezzel tehetséges, tisztességes és jó magyarrá vált őseinknek - tehát önmagunknak is.

Nem kell mást tennie, mint a jövedelemadó bevallásakor az APEH által mellékelte, (vagy Ön által kért) rendelkező nyilatkozatot kitöltenie.

A kedvezményezett **adószáma:**

18085590-1-41

A kedvezményezett neve:

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Egyúttal kérjük és javasoljuk, hogy a másik egy százalékkal támogassa a Magyar Katolikus Egyházat, amelynek részegyháza a magyarroni, történelmi örménység Örmény Szerartású Római Katolikus Egyháza.

Templomunknak, amelyet évtizedeken át Kádár Dániel apátplébános vezetett, nincs önálló technikai száma!

Ezért javasoljuk, hogy másik rendelkezős lapján tüntesse fel kedvezményezettként a **Magyar Katolikus Egyházat**, amelynek technikai száma

0011

A rendelkező nyilatkozatot tegye külön-külön egy-egy szokásos, szabványméretű borítékba és zárja le. Írja a borítékra a saját nevét, lakcímét és adóazonosító jelét, majd a lezárt borítékokat mellékelje az adóbevallásához.

Köszönjük, hogy gondol ránk.

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

* * *

Otthonról - haza

BARANGOLÁS ŐSEINK FÖLDJÉN

2002

az ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK KULTURÁLIS EGYESÜLET HONISMERETI programja

Útvonal: Budapes-Ártánd-Zetelaka-Székelyvarság-Ditró-Gyergyószentmiklós-Csíkszépvíz-Tusnád-Bálványosvár-Kézdivásárhely-Kézdiszentlélek-Esztelnek-Gelence-Kovácsna-Bácsfalu-Brassó-Barcarozsnyó-Törcsvár-Tömösi-szoros-Fogarás-Kissink-Talmács-Nagyszeben-Torockó-Tordaszentlászló-Csucsarév-Nagyvárad-Ártánd-Budapest

Időtartam: 7 nap (2002. augusztus 22-28.)

Autóbuszos útvonalhossz: Budapesttől Budapestig kb.: 2350 km

Utásbiztosítás: Winterthur Rt.

Ellátás: félpanziós (reggeli és estebéd)

Szükséges felszerelés: nyári túraruházat, dzseki, túracipő, fürdőruha, elemlámpa

Vezetés: a csoportot erdélyi szakvezetők kísérik a társasutazás kezdetétől annak végéig

FŐBB ESEMÉNYEK

- Koszorúzás az 1848-49-es szabadságharcosok emlékművénél a Tömösi-szorosban
- Találkozó a székelyföldi magyarörményekkel Csíkszépvízen
- Örmény emlékek Ditrón, Gyergyószentmiklóson (Szent Anna kápolna) és Talmácson
- Búcsújáró hely a Perkő tetőn

- Ferences kolostor Esztelneken
- Árpád-kori Szent László freskós templom Gelencén
- Vár, várkastély és erődtemplom-látogatás Nagyváradon, Fogarason, Töröcsváron, Barcarozsnyón, Kissinken, Kis- és Nagydisznódon
- Barangolás Úz Bence nyomában a székelyek hegyi tanyavilágában Székelyvárságon
- Brassó panorámája a Cenkről
- Mofettázás a Torjai Büdös barlangban
- Piknik a Görgényi havasokban
- Az élő székely népi mesterségekkel ismerkedünk (ványolás, zsindelemetszés, korongozás) Székelyvárságon és Réven
- Furulyás Kisegyüttes új műsora Zetelakán
- „Adjon Isten békét, kedvet!” Kiss Török Ildikó és Varga Vilmos pódium előadása Nagyváradon
- Búcsúvacsora Magyarfenesen
- Székely, hétfalusi csángó és kalotaszegi családoknál személyes tapasztalatokon keresztül megismerjük az erdélyi emberek vendégszeretetét és őszinte barátságát

Részletes program

1. nap: **Indulás:** reggel 6 órakor a Batthyány tér felső rakpartról; Határátkelő: Ártánd; **Transzfer:** Budapest és Zetelaka között, alkalmi megállókkal; **Szíveslátás:** Zetelakán Sándor Olga portáján; **Estebéd és szállás:** az 1., 2. és 3. napon Zetelakán székely családoknál (2-3 ágyas, fürdőszobás lakások)

2. nap: **Reggeli:** a 2., 3. és 4. napon a vendéglátóknál; **Látnivalók:** Székelyvárság (ismertető az iskolában és barangolás Úz Bence nyomában), piknik a hegyen, műhelylátogatás (kádár, ványoló, zsindelemetsző), Zetelaka (Furulyás kisegyüttes új műsora), tábortűz

3. nap: **Látnivalók:** Ditró, Gyergyószentmiklós (Szent Anna kápolna), Csíkszépvíz (találkozó a székely örményekkel)

4. nap: **Látnivalók:** Csíkszereda (könyvvásárlás, piac), Tusnád, Büdös barlang (mofettázás), Bálványosvár, Kézdivásárhely, Kézdiszentlélek (Perkő tető - búcsújáró hely), Esztelnek (ferences kolostor), Gelence (Árpád-kori templom Szent László freskóval); **Estebéd és szállás:** az 4. és 5. napon Bácsfaluban hétfalusi csángó családoknál (2-3 ágyas, fürdőszobás lakások)

5. nap: **Reggeli:** az 5. és 6. napon a vendéglátóknál; **Látnivalók:** Brassó (panoráma a Cenkről, Szent Bertalan templom), Töröcsvár (királyi várkastély), Barcarozsnyó (szász parasztvár), Tömösi-szoros (1848-49-es szabadságharc emlékműve)

6. nap: **Látnivalók:** Fogaras, Kissink (szász erődtemplom), Talmács (örmény emlékek), Kis- és Nagydisznód (szász erődtemplomok), Nagyszeben, Torockó; Búcsúvacsora: Magyarfenesen, Csányi Éva kisvendéglőjében; **Szállás:** Tordaszentlászlón, faluturista gazdaságokban (2-3 ágyas, fürdőszobás lakások)

7. nap: **Reggeli:** a szállásadóknál; **Látnivalók:** Csucs, Rév (vászonedények), Nagyvárad (várlátogatás), Kiss Török Ildikó és Varga Vilmos pódium műsora (dal, vers, próza) - fakultatív program; Határátkelő: Ártánd; **Érkezés:** Budapestre 21 óra körül

Részvételi díj: 33.000 Ft/fő

Az összeg tartalmazza a vezetést, a biztosítást, a szállást, az ellátást és a belépők árát, kivéve a fakultatív programot és a **buszköltséget**, amely **15.000 Ft /fő**. A fenti program a csoportok igényeinek megfelelően, közös megegyezés alapján részben módosítható. A bejárt emlékhelyek hangulatát tájba illő zenével, felolvasásokkal, valamint a népköltészet remekeivel idézzük fel.

Jelentkezés az utazásra: az autóbusszköltség befizetésével az egyesület irodájában vagy a klubban.

* * *

Otthonról - Haza

Wertán Zsolt beszámolója a 2000. évi körutazásról - befejező rész

7. nap. Büszkék vagyunk dolgos, erkölcsös és mélyen vallásos örmény őseinkre. Bárki olvashatja a szamosújvári örménykatolikus nagytemplom sekrestyéjében a ministránsok szentmise előtti fohászatát és mise utáni hálaadását. Utóbbi ekként cseng: „Jézus, örök örömöm, jószágodat köszönöm, szolgálhattam oldáródnál, kegyelmeddel megáldottál. Ha házadat elhagyom, kísérj minden utamon. Ne felejtsem soha orcád, s add, hogy méltó legyek Hozzád.”

Tordaszentlászló (Sávaghisla) után déli irányban haladunk a gyalui havasok lábában felfelé. A látni-valók mellet Szarka Gyuri bácsi szívünket, lelkünket most is gazdagítja: Reményik Sándor: „Benéz a havas”. Utána Bálintné Kovács Julika: „Szülőföld” és Bálint Tibor: „Egyszer én is harangoztam” felolvasásával kényeztet minket. A busz a szerpentinén kapaszkodik, **Oláhléta** (Lita), majd pedig **Magyarléta** (Liteni) következik.

A Hesdat patak a mészkőbe mélyen bevágta magát. A Tordai hasadék is hasonlóan képződött, mondája ugyan másról regél. Védett területen járunk. A rómaiak építették meg az út elődjét, melyen főleg sótt szállítottak Torda (azidőben Potaissa) és Kolozsvár (Claudiopolis) között. Az Erdélyi Szigethegységhez igyekszünk. Üledékes kőzetek, kristályos palák alkotják. Északon a Szamos, nyugaton a Körösök, délen pedig a vulkánikus Erdélyi Érc-hegység határolja. A vastartalmú limonit miatt itt a talaj vöröses, de a patakok is rokon színűek, amelyek a kőzetet átmossák.

Szerpentinén ereszkedünk a völgybe, egyre mélyebb bevágásban visz az út. Ámulatba ejtő, változatos tájképek. Előregedő vidék, sok ház üres már. Az ifjúság messze utazik, hisz tanulási lehetőség sincs. **Járabánya** (Barisoara), az Aranyos völgye következik. Itt tartják a legtöbb bivalyt, nagy szerepük volt a bányászat fénykorában. **Alsójára** (Iára) - eléggé igénytelené vált a falu, amióta a magyarok megfogyatkoztak. A Jára pataka alakította a tájat. **Járaszurdok** (Surduc), teljesen románlakta vidék: itt a völgyekben a mokányok, fent a hegyekben pedig a mócok élnek. **Borrévnél** (Buru) torkollik a Jára az Aranyosba.

Gyuri bácsi a vidék vasércbányászatáról, főleg a torockói életről és vastermelésről beszél. A Székelykő tövében fekvő **Torockót** (Rimetea) az osztrákok 1704-ben felégették. A hagyomány szerint azóta piros itt a gyász színe. Az „Egy az Isten” című regényében Jókai Mór részletesen leírja az unitárius városkát. A külföldön is tanult Zsakó István találkozott Jókaiával és meghívta ide. Emléktábla van a Zsakó-házon. Zsakókék a Mikó családba beházasodtak.

Néprajzi és bányamúzeum, igen becses gyűjtemény. (A torockói népviselet messze földön híres volt már a 19. században.) A felső utcában a volt bányatulajdonosok módos házai állnak. A házakat zömmel a többi utcában is helyrehozták, amiért Európa Nostra díjat kaptak. Sziklasírook. Minden évben élmenydús „farsangtemetési” ünnepélyt rendeznek. Igen bővizű terület, sok portáról egy-egy forrás vize csillog elő. „Tarua”, ez az, ami ma már nem létezik - keskenyvágányú vonat, a neve „Mokanyica”, mivel itt a „mokányok földjén” haladt át.

Mélységes bevágásban, igen változatos szép vidéken az Aranyos folyó mentén kelet felé gurulunk a 75-ös úton. **Alsóaklosnál** (Ocolis) jobbról torkollik az Aranyosba egy patak, amely a Gyalui havasokból érkezik. **Aranyoslonka** (Lunca Ariesului). A mokányok és a mócok jó fafeldolgozók. Fatárgyakat, csebreket, létrákat stb. készítenek és piacon, vásárban csere-kereskedelem formájában értékesítik áruikat. Házaikat is fából építik, ugyan az alsó szintet kőből rakják. Helyi mondás szerint „fából van itt még a vaskarika is”. Hosszú hajukat a móc férfiak régen varkocsba fonták, aminek románul moc a neve. (Moc'an: az erdélyi román nyelvben havasi pásztor; mocan'esc: hegyi, havasi.)

Topánfalva (Campe /a térképen: Cimpeni/, Topesdorf), a móc főváros. Kitáruló, széles, többágú völgyben helyezkedik el. Az Aranyos vize idáig még kristálytisza. A réz-, vas- és kőbányászat, valamint az ipari tevékenység miatt innen már szennyezett. Az osztrákok ellen 1784-ben zendülés tört ki. Horia, Closka és Crisan vezette, de leverték. Társaik árulták el őket és ki is szolgáltatták az osztrákoknak. Gyulafehérvárt a Károly-kapu fölötti cellácskákba kerültek és a népet a keréketörés végignézésére kényszerítették. Crisan előzőleg azonban öngyilkos lett: felkötötte magát.

A keskenyvágányú vasút itt délre, **Abrudbánya** (Abrud, Gross-Schlatten) felé kanyarodik. Az Aranyosból völgyzárással fjordszerű tavat duzzasztottak.

Északnak vágva, szintén a 75-ös úton, 15 kilométer megtétele után **Aranyosvágásra** (Vadu Motilior) jutunk.

„Ahogy fennebecske kerülünk, látjuk, hogy két ház között két kilométer távolság is van. Ritkán találkoznak egymással a mócok” - magyarázza Szarka Gyuri.

Elszórt házakat látunk az út mentén. Ezért szokás itt, hogy a Tyúkhegyen (Gaina) „leány vásárokat” tartanak, valóságosan meg is kötik a vásárt. Itt régebben is „jámbor” társaság élt, az osztrákok is kihasználták őket. Az osztrák oldalon álltak 1848-49-ben is, például Nagyenyeden 700 főt mészároltak le. Ott emléktábla is emlékeztet erre. E vidékről Avram Iancu is toborzott embereket. Trianont követően Avram Iancu oly nagy becsbe került, hogy országszerte szobrokat állítottak neki, mi több, szülőfaluja, Ácsva is az ő nevét hordozza.

Pipálnak a hegyek.

Czárán Gyula, szintén örmény származású, ősei Lengyelországból telepedtek ide. A Bihar szerelmese volt. E vidéken való barangolásait biharolásnak, a mócok lakta vidéket pedig „Mócopotámia”-nak nevezte. Sírfelirata: „Csak az hal meg, akit elfelejtenek”. Czárán turisztikai-szervező munkáját Gyurka László folytatta, aki aztán egyszer az Erdélyi Kárpát Egyesület egyik túráján lezuhant...

A mócok völgye, fent itt-ott pici házacskák. **Fehérvölgy** (Albac) jó gyalogtúra lehetőségek kiindulópontja. Karszt-fennsík. A Köveskörös völgye is alkalmas a szép túrákra. Egy-egy víznyelőben a búvópatakok el-eltűnik. Ha viszont bő csapadék van, ideiglenesen tóvá alakul.

A Bánffy nemesi család különböző ágainak itt birtokai voltak. Jégbarlang. Közeledünk Aranyosfőhöz. A kanyargós szerpentint itt-ott alámosta a víz. A magas vízjárás egy helyütt 2000-ben az útnak majdnem fele szélességét elhordta.

Aranyosfő (Scărișoara), 1162 méter magasságra hozott fel minket „Béla bácsi”, az autóbusz vezetője. Források erednek jobbra, balra. A patakszerű folyócskán, fából „vízfrissítő” lépcsőket készítettek. Csak fenyvesek ölelnek körül. Nyugat-délnyugatra a Nagybihart látjuk, a Szigethegység legmagasabb csúcsát (1849 m). E vidéken fatemplomok vannak. A Máramaros vidéki híres középkori fatemplomok belsejét freskók is ékesítik.

Az Aranyosfőtől a Honorrétre, vagy a Karsztvidékre lehet túrázni. Sok barlang és szép túralehetőség kínálkozik.

Lepus (Arieseni). A szurdokjellegű, magasodó vonulat az út két oldalán eddigre már véget ért. Kisvártatva felérünk a Bihari hegység Virtop hágójára. A szomszédban a Virtop csúcs, 1160 m. A Trianonban elszakított részekén ezek a barangolások teszik nekünk lehetővé, hogy ilyen sok szépet láthassunk, mint például itt is. Fehérmegye határa, átlépünk Bihar megyébe. Közelen, északi irányban van a Rozsdaszkadák, amit már egyszer láthattunk. Még sok szép látnivalót hagy a Béla bácsi vezetett busz hátra, de már mindegyikünkben valami belső hang döngöcsél a hazaérkezéssel kapcsolatban...

Hartvik püspök legendája szerint: Szent László Szent István „tetemeit” székesfehérvári sírjából kiemeltette és jobb alkarját épségben találta. A magyarság nemzeti ereklyéjének őrzésére alapította 1083-ban a Biharmegyei Szentjobb (Saniob) apátságot a Szalárdi járásban.

Kényszerűen kalandos sorsa folyamán a szent relikviából részeket leválasztottak, de csuklója nekünk megmaradt. Méltóságteljes körbehordozása a Szent István napi körmenetek fényét emeli. Tavaly, az államalapítás millenniumi ünnepségein diadalmos országos körútra is indult, örömet keltve és bizakodást hintve sok sok magyar testvérünk szívébe.

Hallottam, hogy 1956-os magyar emigránsok Fatimában lélekemelő Kálváriát építettek. Az utolsó, 15. stációja a Feltámadást szimbolizálja, amelyet a lajosmizsei hívek emeltettek. Kápolnáját a Magyarok Nagymatyja embermagasságú, carrarai márvány szobra ékesíti. Fején a magyar Szentkorona, lábához hazánk címerpajzsa támaszkodik. Ezen viszont a Kisjézus is helyet kapott. Ujjacskáját felemelve, mintegy figyelmezteti a Szűzanyát: „...Ne feledkezzél meg szegény magyarokról!” Hiszen tudjuk, hogy Szent István királyunk a koronával együtt a magyar nemzetet és az országot is a Szűzanya védelmébe ajánlotta.

Az összeurópai ellentámadás idején, Budavár 1686-os ostrománál a budavári Nagyboldogasszony templom (akkoriban: Szulejmán szultán dzsámi) mellett is robbanás történt. A templomban egy befalazott kis fülke takarófala kidőlt és a Szűzanya fennséges szobra láthatóvá vált. Az egyébként is szorongatott török védők ettől igencsak megrémültek, rossz jelnek tartották. Valóban, kevéssel később, szeptember 2-án a budai várat elfoglalták az egyesült keresztény seregek.

Történelmünk folyamán, a múlt évtizedekben is óriási tragédiák, veszteségek és hihetetlen szenvedések érték nemzetünket, de mégiscsak élünk!

Kérlek, ne csóváld a fejed, nyájas olvasó, hogy majdnem két évvel ezelőtti erdélyi barangolásunkról szóló beszámolómat az egész magyarság iránti lelkesültséggel és aggódással fejezem be. De a tanulságos

és szép kirándulás újbóli átélésekor megrészezedik az ember. Olyankor pedig hadd mondja azt, ami a szívét nyomja.

Wertán Zsolt

* * *

Választások - 2002 április

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület vezetése arra kér mindenkit, hogy vegyen részt a választásokon és tegye le szavazatát a lelkiismerete szerint. Válassza mindenkinek a jobb pártot.

Javasoljuk: a sok-sok mérlegelendő szempont között érdemes figyelembe venni közösségünk szempontjait is. Mely pártok támogatták inkább magyarörmény kulturális közösségünk működését? Örmény-katolikus templomunk visszaszerzéséért folytatott harcunkat? Erdélyi magyarörmény testvér-közösségeinket?

Ha bármilyen kétely támad Önökben, lapozzák fel újságunk korábbi számait, kellő tájékoztatást találnak benne. Ne feledjék: döntésük, szavazatuk közösségünk folytatólagos jövőjét is befolyásolja!

* * *

Hiradó

Február 22-én Budapest II. kerülete adott otthont a hazai polgármesterek, alpolgármesterek, jegyzők találkozójának a Millenáris Parkban, „A városi polgármesterek randevúja” címmel. Pazar rendezéssel, jól sikerült pódiumbeszélgetéssel - miniszterekkel, államtitkárokkal -, majd kiállítás-látogatással, ebédrel és jótékonyági esttel látta vendégül a kerület a megjelenteket. Meghívottként részt vett *Issekutz Sarolta*, az EÖGYKE elnök asszonya is.

A Fővárosi Örmény Klub március 21-én du. 17 órától tartó klubdélután programja: *Murádin Jenő* művészettörténész (Kolozsvár) vetítettképes előadása: „Papp Gábor, egy magyarörmény festő Kolozsvár és Szeged között”. Ezután *Szilvay Ingrid* és *Fogolyán Kristóf* előadóművész **Johann Sebastian Bach** műveiből ad elő a szerző születése évfordulóján (1685 március 21).

Április 18-án du. 17 órától a Fővárosi Örmény Klubban vendégünk lesz a **nagyváradai Kiss Stúdió Színház**. Molnár Ferenc: A cukrásznő c. vígjátékát adják elő.

Keressük a Petelei család tagjait. Szeptember 13-án ünnepeljük Petelei István erdélyi magyarörmény író születésének 150. évfordulóját. Szeretnénk a család tagjaival együtt ünnepelni.

Keressük a Haraga család tagjait genealógiai kutatásunkhoz.

Március 1-én a Szegedi Örmény Kisebbségi Önkormányzat meghívására előadást tartott *dr. Issekutz Sarolta* a hazai örmények helyzetéről és problémáiról. Az estet kisiskolások kedves énekműsora nyitotta meg, majd jóízű beszélgetéssel zárult a régió magyarörménységének találkozója.

* * *

Egy könyvről

amelyről sok minden jut eszünkbe...

Gyergyószentmiklós monográfiája: végre! Legfőbb ideje volt, hogy egy ilyen könyv megjelenjen! Ha közelebről is megismerkedünk vele, az öröm erősödik, mert múltról és jelenről, földrajzi fekvésről és kulturális életről, földtani viszonyokról és egyházakról egyaránt találunk benne leíró, összegző tanulmányokat.

A fejezetek nagyobbik részét a kötet szerkesztője, *Garda Dezső* írta, aki mondhatni polihisztori tájékozottsággal - amellyel, hogy végigvezet a város történetén - ír mezőgazdaságról, iskolaügyről is. De lássuk elébb a várostörténetet. Már csak azért is, mert Szentmiklós történelmében akad jónéhány olyan esemény, amelyben a XVII. században odatelepülő örmények ugyancsak lényegi szerepet játszanak.

Ismét és ismét kiderül, mint annyiszor életünk során, hogy érdemes visszalapozni a konkrét eseményekhez... Ha nem tesszük, akkor óhatatlanul csak a bevett, megszokott, netán elkoptatott vélekedéseket ismételtetjük. Pedig a történelem konkrétumai - s ezt sugallja Garda Dezső tanulmány-sora is - meglepőek; néha-néha még szebbek is, mint hinnők. De semmiképpen sem iskolásan egyoldalúak.

Tudjuk például, s emlegetjük, hogy a betelepülő örmények beilleszkedtek. Hozzátesszük mindig, hogy a helybeliek befogadták őket. S nem vesszük észre, hogy néha - akaratlanul is - az újabbkori állapotokat vetítjük vissza a két és fél, három évszázaddal korábbi állapotokra. (Magyarán: „ha ma így van, akkor bizonyára tegnapelőtt is így volt".)

Példaként lássunk egy érdekes eseménysort a *Gyergyószentmiklós története a XVIII. században és a XIX. század első felében* címet viselő fejezetből.

„A XVII. század második felében letelepedő örmények először is a vidék kereskedelmét kaparintották meg. Ezek a családok ugyanis részben üzleteket nyitottak, másrészt pedig a Moldva felé irányuló nagy átlat- és fakereskedelemmel foglalkoztak. A XVIII. század első felében megalakultak az örmény céhek, amelyek közül a tímárok és a mészárosok szakmai szervezetei emelkedtek ki. Gazdasági erőforrásaik révén nemcsak, hogy megszerezték a gyergyószentmiklói piac feletti egyeduralmat, de a visszaélésektől sem riadtak vissza. Így például közülük sokan összevásárolták a gyergyói piac termékeit, majd ezeket háromszoros áron értékesítették. A település társadalmára a legnagyobb veszélyt az örmények kocsmárlása jelentette, ugyanis kihasználták a székely férfiak italszeretétét, és a hitelezett pálinkák révén próbáltak birtokot szerezni. Mindez igen nagy elégedetlenséget okozott a székely családok körében.” (51. lap)

Ezért aztán különféle módokon korlátozták, szabályozták az örmények mészároskodását, a kocsmatartást, stb. Egy település, vagy tágabb környék két népcsoportja között az efféle feszültség nem szokott jóra vezetni... Am olvassuk tovább Garda Dezsőt:

„Az osztrák katonai hatóságok a székelyeknek a sorozatos háborúk következtében beálló elszegényedését az örmények gazdasági tevékenységével magyarázták, sőt még az örményellenes uszításoktól sem riadtak vissza. /.../

Az osztrák politika körülményei közt, mely az együtt élő népek egymásra uszításán alapult, nem jöhetett létre megbékélés. Olyan körülmények között, amikor az örmény kézművesek és kereskedők gazdagsága állandóan növekedett, s ezzel szemben a székely katonacsaládok elszegényedése fokozódott, a Habsburgok képviselőinek nem volt nehéz félrevezetniük a katonaközösség (értsd: *székelyek* - dcs) tagjait.” (58-59. lap)

Ha nem ismernők a későbbi történelmet, bizony feltehetnők, hogy a helyzet iszonyú gyümölcsöt hozott... Hiszen az efféle előzmények (mondjuk így: „felvezetés”) után az idézet így szokott folytatódni: „Így aztán zavargások kezdődtek és a székelyek rátámadtak az örményekre, óriási vérengzést vittek végbe, míg a császári csapatok ölbetett kézzel szemlélték... stb.” De ezt a mondatot a történész Garda nem írta le, mert nem kellett leírnia! Mert ez Erdélyben, a székelyek és örmények között nem esett meg...! Pedig az osztrák Bucow tábornok szívesen megvárta volna, hogy a gyergyói székelység pogromok során kiirtsza az örményeket. Utána „pacifikálhatta” volna az elszabadult székelyeket... (Hiszen amúgyis ezt tette Madéfalvánál!)

Kedves Olvasóim, remélem, nem értik félre az ellentétként felvillantott történelmi horrort. Ilyen s hasonló tragédiák gyakran történtek a világon, még a Kárpát medence táján is; oszd meg és uralkodj. De Gyergyószentmiklóson s akkor, székelyek és örmények között nem így történt. A szerző kevéssel később említi is, hogy például a legelő kérdésében is folyvást torzsalkodó két közösség azonnal egyként lépett fel, ha a földesúr (akkoriban - akkor éppen 1794-ben bizonyos gróf Lázár Zsigmond) hatalmaskodásai ellen kellett védekezniük. (60. lap)

Magyarán: nem éppen az első perctől kezdve tündérmese az a beilleszkedés. Ráadásul minden adva volt a tragédiához: elavult, feudális katonaszervezetben élő, egyre jobban szegényedő „öslakos”, mellette a korszerűbb, kereskedelmi gondolkodású, viszonylag tőkeerős és egyre gazdagodó „jővevény”, valamint a harmadik, szükséges elem: a külső felbujtó...

S mégis, pogrom helyett lett együttműködés, fegyveres gyűlölködés helyett a másikon való gúnyolódás, viccelődés, aztán fokozatos befogadás és fokozatos beilleszkedés. Ki tudja, miféle apróbb-nagyobb tények, gazdasági, kulturális és más szempontok alakították a két közösséget s hajtották arra, hogy az osztrák uszítás csődöt mondott? De jó lenne, ha egy író, aki jártas szűkebb hazája, Gyergyó sokszínű kultúrájában, megírná azt az időutazásos mesét (regényt, színjátékot), amelyben a főhős a mai nap gyergyói tudatával visszalátogatna a XVIII. század utolsó évtizedeinek Szentmiklósára, s megdöbbenve nézne kö-

rül. Mit látna? Bizonyára akadna egy korabeli Rómeó és Júlia (székely legény s örmény leány, vagy éppen fordítva), akiket tiltanak egymástól; de akadnának más Rómeók és Júliák, akiket saját közösségükön belül tiltanak a vagyoni különbség miatt; miközben a poszteszorátus pénzelt emberei, vagy az osztrák tisztek mondogatják a székelyeknek, hogy „minden bajotok az örmények miatt van”; miközben az örmény korcsmáros méri a pálinkát (jó drágán), de azért el is beszélget a korcsmába betérő székellyel; miközben a székely vérbenforgó szemekkel arra gondol, hogy van neki otthon vasvillája; miközben... miközben...

Miközben az időutazásban élő főhős kétségbeesve látná, hogy bizony napról napra egyre szörnyűbb a helyzet, gyűlöli egymást a két közösség, véres, fekete felhők közelednek... Aztán időutazásból felébredve boldogan nézné meg a történelemkönyvet, amelyben: a pogrom elmarad... S nézné a családfát: amelyből nyilvánvaló, hogy ő talán épp annak a székely s örmény Rómeónak és Júliának a leszármazottja...

De ne adjak utasításokat másoknak, hogy mit írjanak, inkább én írjak tovább a *Gyergyószentmiklós monográfiája* című könyvről.

Seer Mihály Földrajzi jellemzés című fejezetéből például megtudjuk, hogy mennyire kontinentális Gyergyó éghajlata: előfordult itt már 1,4 Celsius fok júliusban és mínusz 36,5 fok januárban, de volt már plusz 18 fok is januárban és 35,5 fok augusztusban.

Dr. Jakab Gyulától olvashatunk a földtani szerkezetről, majd a történelmet tárgyaló fejezetek után az ipartörténetről Márton Lászlótól. Ezután következik az iskolák története, majd a művelődési élet (ez három szerző, Blénessy Jenő, Kercsó Attila és Bajna György munkája), amelyből például megtudjuk, hogy - mint országszerte sokfelé - az 1848/49-es szabadságharc után fejlődött erősebben, a polgárosodó körülmények között.

„Első erre utaló emléknek számít az a kézzel írott hirdetés, ami 1853-ban kelt, s amellyel az örmény műkedvelő színjátszók közönséget toboroztak.” - tudjuk meg a tanulmányból, amely például azt is említi, hogy a város lakosa, Zárug János fél évszázadon át bocsátotta saját, gazdag színpadi ruhatárát a színjátszók rendelkezésére.

„1984-ben fiatal műszaki értelmiségiek (*műszakiak!* - dcs) Bocsárdi László vezetésével megalakították a Figura Színjátzó csoportot /./, amely 1990-től hivatásos státuszt kapott.

Képtelenség a gazdag anyagot mindenre kiterjedően ismertetni. Néhány más fejezet után következik az egészségügy történetének tárgyalása (s ezen belül a járvány- és közegészségügy harcosának, a legendás dr. Fehér Dávid alakjának felvillantása, akinek köszönhetően a „Fehér Dávid ablakai” elnevezés máig él) után következik a gyergyószentmiklói római katolikus egyházközség, majd a helybeli zsidóság történetének rövid ismertetése. (Ez utóbbi közösség nagy alakja Salamon Ernő költő, akit munkaszolgálatosként Ukrajnában gyilkoltak meg 1943-ban.)

A gyergyószentmiklói Örmény Katolikus Egyházközség című fejezetet - Selyem Norbert tollából - témájánál fogva is meg kell néznünk közelebbről.

A Szentmiklóson megtelepedett örmények templom és iskola céljára kezdetben a helyi katolikusoktól béreltek épületet, Verzár Oxendiusz hittérítő munkája változást hozott a szemléletben s a számában meggyarapodott közösség Mártonfi György püspök közbenjárásával a kölcsönkápornát megvásárolta. Miután ez szűk volt, Thoroszean Simon örmény pap 1730-ban építési engedélyt kapott, majd 1734-ben a régi helyén új kőkápolna épült, védelmi körfallal.

A beszenteléskor az akkori egyházi vezetőség tagjai: „Thoroszean Simon plébános, Khosza Száhágián János pap, Akoncz Gergely fia Tódor gondnok, Czifra Donik Lukács «marsalek» (az ú.n. templomi menet vezetője) valamint Lukács Miklós kántor. ”-sorolja a fejezet szerzője. (A „marsalek” elnevezés külön érdekesség: egyértelmű emléke annak, hogy Erdélybe sok örmény család Lengyelországból települt be.)

De ugorjunk a mába: Selyem Norbert megállapítja, hogy a XX. század vége fellendülést hozott az egyház életében Péter Fogolyán Lukács Miklós munkássága révén.

„Halála után az örmény egyházközség mintegy 200 tagjával, melyből csak néhány vallja magát örménynek, újra római katolikus papok segítségével éli meg vallásos életét, próbálja megőrizni identitástudatát.”

A helyi református egyházközség rövid története után (Ősz Elődtől) érdekes összeállítás következik Városunk kiemelkedő személyiségei címen. Sok-sok értékes, ismerős és becsült név közül most csak egyet említsünk: Gyergyószentmiklós katolikus káplánja, s ugyanitt az Állami Főgimnáziumban hittantanár 1925-től 1928-ig Márton Áron volt...

Őszintén javaslom mindenkinek, hogy vegye meg, vegye kézbe, forgassa. Akkor is, ha ez a tartalmas mű szebb kivitelű érdemelt volna. A rossz minőségű papíron (amelyen Balázs Miklós láthatóan gondosan készült felvételei érdemtelenül gyengén mutatnak), egyenetlen, csúnya a nyomás, bár tudom, részben ez is papír kérdése. Rémületesen sok a sajtóhiba, a kötetben majdnem végig gyűröttek a lapok. Ez - feltételezésem szerint - a gyenge papírminőségen túl (pénzkérdés!) a szétzilált, öreg gép hibája (pénzkérdés!), amelynek hengere némi gépmesteri figyelmetlenség mellett „meghúzza” a papírt. De talán a gép minden tengelye kotyog és a legnagyobb figyelem is hiábavaló.

Kár. Gyergyószentmiklós is, a kötet gondos szerkesztője és szerzői is jobbat érdemelnének.

Megjelent a Státus Könyvkiadónál, Csikszeredában, 2001-ben.

dcs

* * *

Olvasói levél

Dr. Száva T. Sándor: Észrevételek Gudenus János könyvéhez, a szépvízi Császár / Zakariás családokkal kapcsolatosan

A család eredeti neve „Khonthikár”, ami örményül királyt jelent és innen magyarosodott „Császár” formára a betelepedést követően. Még tovább lépve, 1807-től kezdődőleg a család egyes tagjai a Szépvízen született Khonthikár Zádig (Zádig=Zakariás) keresztnéve után családnévként kezdték használni a Zakariás nevet. Csak példának okáért említsem ükanyámat, aki Császár Mária név alatt szerepelt, míg édes testvére Zakariás Lukács név alatt van eltemetve Szépvízen. Így került sor arra, hogy rossz adatokból kiindulva többen tévesen sorolták a szépvízi Császár család leszármazottait azon „ch”-ás Zachariás családok közé, akik a betelepüléskor Besztercén, Erzsébetvároson és Szamosújváron telepedtek le és később nemességet szereztek, de amelyeknek semmi közük nem volt a szépvízi „Császárok”-hoz (esetenként alias Zakariás), ahogy ezt Gudenus János „Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája” c. könyvében írja. A Császár család nem szerzett nemesi címet se, mint ahogy ezt is tévesen közli Gudenus, mert akkor az ilyent logikus, hogy Khonthikár név alatt kapták volna. Egyébként hivatalosan bizonyítható nemességet Szépvízen csak Szentpéteri János és testvére, Mihály szerzett 1840. júl. 19-én, amiről viszont egyáltalán nem tesz említést Gudenus. Ezt teljes bizonyossággal ellenőrizni lehet a meglevő anyakönyvek alapján, ahol a Szentpéteriek esetében pl. ettől a dátumtól kezdődőleg a nevük elé odatették a nemességet jelentő „nob.” szócskát. A Khonthikár család eredetileg a kézdivásárhelyi Kantán telepedett meg és innen költözött Szépvízre 1703-ban vagy 1704-ben. Azt a családfőt, aki Szépvízre költözött, Khonthikár Miklósnak hívták és az ő fia volt az a Khonthikár Zádig /1706-1782/, aki a tulajdonképpeni szépvízi családalapító volt. A kérdés csupán ott tevődik fel, hogy a most készülő „Nem nemesi eredetű örmény családok genealógiája” c. könyvben hogyan lesznek elhelyezve azok a szépvízi Császár nevezetűek, akiknek édes testvéreik Zakariás néven már bekerültek tévesen a nemesek közé. Mint ahogy őseink közül sokan magyarságuk bizonyítására és erősítésére pénzzel vettek nemességet (mert lehetett), napjainkban talán nem volna etikus dolog annak eldöntése ismeretségi alapon, hogy ki melyik könyvbe kerül be. Az utólagos „mea culpa” sem állja a helyét, mert 100 év távlatából ki tudja majd eldönteni az igazságot. A dokumentumnak szánt irodalom az nem üzlet, az a teljes valóságot kell tükrözze, mert mi sajnos megyünk, de a könyv maradandó lesz az utókor számára!

Gudenus János József: Amikor 1997-ben egy magyarörmény kiállítás apropóján felvetődött, hogy összeállítjuk az örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiáját, még távlati tervekben sem szerepelt, hogy majdan a nemességet nem szerzett családok anyaga is feldolgozásra kerül. Éppen ezért arra törekedtünk, hogy az erdélyi örmény családokból - függetlenül attól, hogy nemes, vagy *nem* nemes, minél több adatot regisztráljunk és a könyv rendeltetésének megfelelően, az utókor számára azokat megőrizzük.

Ez az elv érvényesült a könyv szerkesztése során, amely a nemességet nyert családok nem nemes ágait is feldolgozza, sőt, olyanokat is, akik névviselek ugyan, de bizonyíthatóan nem tartoznak ezekhez a családokhoz. (Pl: az igen nagy létszámú Gajzágók, Korbulyok, Novákok stb. nemesi ágai csupán néhány nemzedéket tesznek ki.) Ezen elv alapján került a könyvbe a Császár-Zakariás család is azzal az 504. oldalon

tett megjegyzéssel, hogy „Az 1750-ben magyar nemességet nyert Zacharias János családjához való kapcsolata ismeretlen”, quasi nem azonos azzal.

Szentpéteri János és testvére, Mihály 1840-es, állítólagos nemesítéséről nincs tudomásunk, sem a szakirodalomban, sem a nemesítéseket regisztráló Liber Regiusban nem található.

Most, hogy még nagyobb vállalkozást indítunk el a nem nemesi származású magyarörmény családok genealógiájának összegyűjtésével (az Angyaltól a Zsumerdig családig), módot kerítünk arra, hogy a Császár-Zakariás család is félreérthetetlenül a megfelelő kategóriába sorolódjék.

Köszönjük dr. Száva Sándor hasznos észrevételét s ezúton is kérjük munkánk sikere érdekében, hogy bocsássa a szerkesztőség rendelkezésére a birtokában lévő, fenti családra vonatkozó kiegészítő és helyesbítő adatait.

A kiadó megjegyzése: Válaszként arra, hogy „talán nem volna etikus dolog annak eldöntése ismeretési alapon, hogy ki melyik könyvbe kerül be” és „a dokumentumnak szánt irodalom az nem üzlet”: távol áll mind a szerzőtől, mind a kiadótól bármiféle üzleti érdek. Gudenus a kiadási költségek javára lemondott a szerzői tiszteletdíjról és csupán tiszteletpéldányokra tartott igényt. A szerkesztő, az illusztrátor, a könyv tervezője, az anyaggyűjtés végzője is mind honorárium nélkül végezte munkáját.

A könyv költségei csak a papír és a nyomda árát jelentették.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja az adományok gyűjtését az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Megköszönjük az eddig hozzánk eljuttatott adományokat, továbbítjuk azokat. Pénzbeli adományokat az egyesület bankszámlájára is be lehet fizetni.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. **Telefon:** 201-1011, **fax/tel.:** 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta, fogadóidő minden szerdán 16-18 óra között.

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta

Szerkesztő: Dávid Csaba, Munkatársak: dr. Borszéki Béla, Fancsali János

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Nyomdai munkák: Timp® Kft., Tördelés: Szőke Szabin, Harsáczki György